

THE MAIN FEATURES OF “QARAÚYSHILIK” LEXICON IN THE KARAKALPAK LANGUAGE

Arzimova Aziza Saparbay qizi

Doctoral student of the Karakalpak language department of the Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14135882>

ARTICLE INFO

Received: 06th November 2024
Accepted: 12th November 2024
Online: 13th November 2024

KEYWORDS

Karakalpak language, “qaraúyshilik” lexicon, metaphor, symbolism, ethnic values, artistic expression, folk culture

ABSTRACT

This article analyzes the main features of the lexicon “qaraúyshilik” in the Karakalpak language. The Karakalpak “qaraúy” is a cultural and spiritual heritage of the people, distinguished by its unique lexical structure, figurative means and rhythmic forms in the language and literature. In the article, the main elements of the lexicon “qaraúyshilik”, for example, phonetic features, vocabulary, metaphors and images, symbolism are studied. The characteristics of the words and expressions used in the “qaraúyshilik” are also shown, related to philosophical, ethical, and national values. The article emphasizes the importance of studying the vocabulary of “qaraúyshilik” from the perspective of linguistics, cultural studies, and literary studies.

QARAQALPAQ TILI QARAÚYSHILIK LEKSIKASINI TIYKARGI ÖZGESHELIKLERI

Arzimova Aziza Saparbay qizi

Ajiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institute
Qaraqalpaq tili kafedrası tayanısh doktoranı
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14135882>

ARTICLE INFO

Received: 04th November 2024
Accepted: 10th November 2024
Online: 11th November 2024

KEYWORDS

qaraqalpaq tili, qaraúyshilik leksikasi, metafora, simvolizm, etnikalıq qádiriyatlar, kórkem shıǵarma, xalıq mádeniyati.

ABSTRACT

Bul maqala qaraqalpaq tilindegi qaraúyshilik leksikasını tiykarđı ózgesheliklerin analiz etedi. Qaraqalpaq qara úyi- bul xalıqtıń mádeniy hám ruwxıy miyrası bolıp, til hám kórkem ádebiyatta ózine tán leksikalıq struktura, súwretlew quralları hám ritmikalıq formaları menen ajralıp turadı. Maqalada qaraúyshilik leksikasındağı tiykarđı elementler, misalı, fonetikalıq qásiyetler, sóz baylığı, metafora hám súwretler, simvolizmlerdi úyrenedi. Sonday-aq, qara úyde qollanılatuğın sóz hám sózlerdiń filosofiyalıq, etikalıq hám milliy qádiriyatlar menen baylanıslı ózgeshelikleri kórsetilgen. Maqalada qaraúyshilik leksikasın lingvistika, mádeniyattanıw hám

*ádebiyattanıw kózqarasınan úyreniw áhmiyetli ekenligin
atap ótedi.*

Qaraqalpaq tilinde qaraúyshilik leksikasınıń tiykarǵı ózgeshelikleri xalıqtıń mádeniyatı, dúnyaqarası, úrp-ádetleri hám tariyxıy tájiriybelerin sáwlelendiredi. Qaraqalpaq tilinde qaraúyshilik leksikasınıń tiykarǵı ózgeshelikleri boyınsha bir qatar ilimpazlar tárepinen alıp barılǵan tallawlar bar. Bul tallawlar qara úy janrınıń leksikalıq dúzilisin, til hám mádeniyat arasındaǵı baylanıstı, sonday-aq, xalıqtıń dúnyaqarasın hám tariyxıy esteligin qalay sáwlelendiretuǵının úyreniwge qaratılǵan [7, 294-295].

Qaraqalpaq tilindegi qaraúyshilik leksikasınıń ózgeshelikleri haqqında ilimpazlardıń pikirinshe, qaraúyshilik leksikasınıń eń áhmiyetli ózgesheligi - ol folklor hám xalıq mádeniyatınıń aynası bolıp tabıladı. Qaraqalpaq qara úyinde xalıqtıń qádiriyatları, úrp-ádetleri, tábiyiy dúnya menen qatnası keń túrde súwretlenedi. Mısalı, qara úyde qaraqalpaq xalqınıń bay folklor miyrası, yaǵnıy hikmetli sózler, maqallar hám xalıq awızeki dóretiwshiligi keń qollanıladı. Solay etip, qara úyshilik leksikası xalıqtıń ishki dúnyasın, oy-pikirin, tariyxın saqlawshı qural sıpatında xızmet etedi.

Mısal ushın:

"Qara úyden shıqqan qasqır, óz izin kórsetip ketedi."

Bul mısal arqalı qara úyde haywanlar arqalı insannıń sociallıq jaǵdayı hám tábiyat penen baylanısı kórsetilgen.

Qaraqalpaq tilinde qaraúyshilik leksikasınıń ózine tánligin túsiniwde G.Qurbaniyazovtıń jumıslarınıń áhmiyeti úlken. Ol qara úyde qollanılatuǵın sózler hám olardıń fonetikalıq dúzilisin úyrenip, qara úy janrında ásirese xalıqsha sózler hám ritmikalıq dúzilmelerdiń áhmiyetli rol oynaytuǵının atap ótken. Qurbaniyazovtıń pikirinshe, qaraúyshilik leksikası seslerdiń tákirarlanıwı (alliteraciya), intonaciyalıq hám ritmikalıq teń salmaqlıq arqalı arnawlı muzika hám ún jaratadı. Bul, óz nábwetinde qara úyge esitiw arqalı qabıl etiletuǵın ózine tán kórkemlilikke beredi [5, 82-86].

Bunnan tisqari, qara úyde grammatikalıq túsiniwler (másele, kóplik, kelbetlik, waqıt) de ózine tán formalarda qollanıladı. Ózbekstannıń basqa aymaqlarınan parıqlı túrde, qaraqalpaq tilinde qara úyde ayırım tariyxıy hám milliy sózler óz mánisin saqlap qaladı. Másele, áyyemgi kóshpeli turmis tárizine tiyisli sózler yaki tábiyattıń belgili elementleri (dárya, tóbelik, toǵay) qaraúyshilik leksikasında keń qollanıladı.

Mısalı, kóshpeli turmis tárizine tiyisli sózler:

"Yurt jolları, keshikken qayıq."

Bul sózler qaraúydiń fonetikalıq baylıǵın kórsetedi hám olar xalıqtıń úrp-ádetleri hám turmis tárizine tiyisli túsiniwlerdi sáwlelendiredi.

Qaraqalpaq qaraúyshilik leksikasınıń baylıǵı hám onıń kórkem súwretlew quralları menen toltırılıwı haqqında da qızıqlı tallawlar bar. Qaraúyshilik leksikasında metaforalar, simbolizm hám personifikaciya sıyaqlı súwretlew quralları keńnen qollanıladı.

Qaraqalpaq qara úylerinde tábiyattıń ayırım elementleri, máselen, juldızlar, tawlar, dáryalar hám basqalar, insannıń sezimleri hám ruwxıy jaǵdayları menen baylanısqı, figuralıq mániske iye boladı. Bunday usıl qara úyge arnawlı simvolikalıq hám emocional qatlam qosadı. Qara úy leksikasınıń abstrakt hám anıq túsinipler arasında ótkeriletuǵın kópir sıpatında qollanıwı kórsetilgen.

Mısalı, tábiyat elementleri menen baylanıslı súwretler:

- "Tawlar qarasar, juldızlar kókke intiler"

Bul mısalda, tawlar hám juldızlar personifikacijalanǵan, olar insannıń ruwxıy jaǵdayına baylanıslı bolıp, qara úyge emocional tereńlik qosıladı.

Pirniyazov Q. hám Pirniyazova A. qara úy leksikasındaǵı filosofiyalıq hám etikalıq ózgesheliklerdi tallap, qara úyde tirishiliktıń mánisi, ádillik, durıslıq hám jaqsılıq sıyaqlı insanıyattıń universal qádiriyatları qalay sáwlelengenligin kórsetken. Olardıń pikirinshe, qara úyde ádette basqalar ushın úlgi bolıw, jaqsı isler islew hám xalıqtı birlestiriw sıyaqlı etikalıq ideyalar ajralıp turadı [4].

Máselen:

- "Jaqsılıqtı tek jaqsılıqtı kútpesten islew kerek."

Bul mısalda qara úy etikalıq jaqtan adamlardı jaqsılıqqa shaqıradı hám olardıń ruwxıy rawajlanıwına itibar beredi.

Qaraqalpaq qaraúyshilik leksikasınıń tiykarǵı ózgeshelikleri úyrenilgende, qaraúyshilik tek ǵana kórkem shıǵarma sıpatında emes, al xalıqtıń mádeniy miyrası hám kózqarasın sáwlelendiretuǵın áhmiyetli qural sıpatında qádirli ekenligi belgili boladı. Ilimpazlar bul janrda qollanılatuǵın leksikalıq qurallar arqalı milliy pikirlew, filosofiyalıq kózqaraslar, xalıqtıń ruwxıy hám diniy isenimleri haqqında tolıq túsiniqke iye bolıw múmkinligin atap ótedi. Sonday-aq, qaraúyshilik leksikasındaǵı simvolizm, metaforalar hám muzikalıq ritmler qaraúyshilik leksikasınıń til hám mádeniyattaǵı ózine tánligin támiyinlep beredi.

Juwmaq. Joqarıda keltirilgen maǵlıwmatlarǵa tiykarlanıp, qaraqalpaq tilinde qaraúyshilik leksikasınıń tiykarǵı ózgeshelikleri xalıqtıń mádeniy hám ruwxıy dúnyaqarasın sáwlelendiretuǵın, ózine tán kórkem kórkemlik kórsetiw quralı bolıp tabıladı. Qaraqalpaq tilinde qaraúyshilik leksikasına bay shıǵarmaları, tiykarınan, tábiyat, xalıqtıń úrp-ádetleri, etnikalıq qádiriyatların bildiriwde óziniń leksikalıq baylıǵı hám súwretlew qurallarınan keń paydalanadı. Metaforalar, simvolizmler, ritmikalıq strukturalar hám fonetikalıq ózgeshelikler qaraúyshilik leksikasında áhmiyetli rol oynaydı, bul bolsa shıǵarmalarǵa tek ǵana kórkemlik emes, al ruwxıy hám filosofiyalıq qatlamlardı qosadı. Qaraqalpaq qaraúyshilik leksikası xalıqtıń tariyxıy esteligin saqlaw hám ruwxıylıǵın kórsetiwshi qural sıpatında ayırıqsha áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq qaraúyi, sonday-aq, til hám mádeniyat arasındaǵı óz-ara baylanıstı, sonday-aq, lingvistika, mádeniyattanıw hám ádebiyattanıw tarawlarında tereń tallawdı talap etedi. Bul janr xalıqtıń etnikalıq ózine tánligin saqlap qalıwda, milliy yadı bekkemlewde hám jas áwladtı tárbiyalawda úlken áhmiyetke iye. Qaraqalpaq tilinde qaraúyshilik leksikasın úyreniw tek ǵana lingvistika kózqarasınan emes, al xalıqtıń ruwxıy hám kórkem miyrasın ańlaw ushın da áhmiyetli.

References:

1. Bekbergenov A. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası. Nókis, 1990
2. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Nókis, 1994
3. Eshbaev J. Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi. Nókis, 1985
4. Pirniyazov Q. Pirniyazova A. Qaraqalpaq tiliniń leksikası. Nókis, 2004
5. Qurbaniyazov G. Leksema sememaların anıqlawda leksikalıq konteksttiń roli. Qaraqalpaqstan muǵallimi. 1995, 82-86betler
6. Баскаков Н. А. Душа в древних верованиях тюрков Алтая СЭ.1937.№ 5. С.109–113.
7. Надирбеков, Султанбек. Karakalpak customs and beliefs associated with the «Qara u'у» / Султанбек Надирбеков. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 27 (369). — С. 294-295. — URL: <https://moluch.ru/archive/369/82947/> (дата обращения: 10.11.2024).